

Герд ГЕНТШЕЛЬ

Університет ім. Карла фон Оссецького (Інститут славістики)
Аммерлендер Геерштрассе, 114–118, м. Ольденбург, D26129, Німеччина
Електронна пошта: gerd.hentschel@uol.de
<https://orcid.org/0000-0003-2034-1577>

Олеся ПАЛІНСЬКА

Університет ім. Карла фон Оссецького (Інститут славістики)
Аммерлендер Геерштрассе, 114–118, м. Ольденбург, D26129, Німеччина
Електронна пошта: olesya.palinska@uol.de
<https://orcid.org/0000-0003-2623-7164>

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ В МЕЗОЛЕКТІ: ПРИКЛАД НА ОСНОВІ ФОРМАЛЬНОЇ ВАРІАТИВНОСТІ ІНФІНІТИВА В УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОМУ «СУРЖИКУ»¹

Крім мов національних меншин, таких як польська, болгарська та інші, мовний ландшафт сучасної України можна охарактеризувати як «трикодовий»: окрім української та російської мов, широко розповсюджене змішане українсько-російське мовлення, або «суржик». Він є предметом емоційних дискусій в Україні як серед науковців, так і в позанауковому інтелектуальному середовищі, але значно менше — серед «звичайних людей». Науковці, які працюють із долабовськими (від прізвища Labov. — *Ред.*) та імпліцитними теоретичними соціолінгвістичними (і контактано-лінгвістичними) моделями, розглядають розподіл українських і російських елементів у суржикі як спонтанний і хаотичний.

Окрім того, «суржик» разом із багатьма тими, хто його використовує, широко засуджують як постколоніальну спадщину часів російського та радянського панування, коли російська мова була соціально та політично домінуючою мовою. З іншого боку, через високий ступінь структурної спорідненості між українською та

¹ Пропонована стаття є видозміненою версією попередньої статті англійською мовою: [Hentschel, Palinska 2022a]. Вона ґрунтується на польових матеріалах з трьох проєктів: 1) Варіативність і стабільність у змішаному субстандарті в екстенсивному та стійкому в часі мовному контакті: українсько-російський «суржик» в Україні, профінансований Фондацією Фріца Тіссена (Fritz-Thyssen-Foundation, № 10.14.1.066); 2) Флективна нерегулярність у сучасних контактних варіантах північнослов'янських мов, профінансований Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG, № 155014374) (керівник обох уже завершених проєктів Г. Гентшель); 3) Гібридизація з двох сторін? Українсько-російське та російсько-українське змішування кодів у контексті (соціо-)мовної ситуації на півдні України вздовж узбережжя Чорного моря (DFG № 419468937, FWF № I 4189-G30; цей проєкт, який ще триває, очолюють Г. Гентшель (м. Ольденбург, Німеччина) і Т. Ройтер (м. Клагенфурт, Австрія).

Автори висловлюють подяку К. Данілавій та І. Фекете за поради щодо статистичного аналізу.

Цитування: Гентшель Г., Палінська О. Реструктуризація у мезолекті: приклад на основі формальної варіативності інфінітива в українсько-російському «суржикі». Мовознавство. 2023. № 1. С. 29–51. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-328-2023-1-003>
Citation: Hentschel G., Palinska O. (2023). Restrukturyzatsiia v mezolecti: pryklad na osnovi formalnoi variatyvnosti infinityva v ukrainsko-rosiiskomu «surzhyku» [Restructuring in a mesolect: a case study of the formal variation of the infinitive in Ukrainian-Russian «Surzhyk»]. Movozynavstvo, (1), 29–51. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-328-2023-1-003>



Стаття опублікована за ліцензією CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

російською мовами змішування у «суржику» можна розглядати як один із багатьох випадків у Європі, де контактні констеляції між автохтонними народними мовами та домінуючою структурно та генетично спорідненою літературною мовою призводять до появи змішаного або гібридного мезолектного мовлення. Основна відмінність між українською ситуацією та ситуацією в Західній чи Центральній Європі полягає в тому, що з середини XIX ст. тут співіснують дві стандартні мови — російська та українська. Остання, однак, мала можливість вільно розвиватися лише після 1990 р., і робить це дедалі успішніше. Проте питання стосовно «суржику» радше полягає в тому, наскільки цей код стабілізувався за принаймні століття масштабного російсько-українського змішування кодів.

У статті показано, як цей ступінь стабілізації можна виміряти за допомогою кількісних методів, які також дозволяють урахувати регіональні відмінності. На прикладі форм дієслівного інфінітива корпусний кількісний аналіз близько 10 тис. слів форм засвідчує, що «суржик» справді демонструє значну стабілізацію у вживанні конкуруючих морфологічних форм. Цю стабілізацію найкраще можна інтерпретувати як випадок побудови структури в мезолекті між українськими діалектами, з одного боку, та російською й українською стандартними мовами, — з другого. Також можна виявити регіональні відмінності в моделях стабілізації, що частково відображають старі діалектні відмінності. Поки обидві «мови-донори» залишаються присутніми в суспільстві, певна варіативність, звичайно ж, зберігатиметься як у «суржику», так і в аналогічних ідіомах.

Ключові слова: білінгвізм, діалектна нівеляція, змішування кодів, зрошені лекти (fused lects), колоніальна гібридизація, «суржик».

Навіть сьогодні значну частину мовного ландшафту України можна загалом охарактеризувати як білінгвальну (українсько-російську) та диглосну², хоча російська мова, передусім у західних областях, значною мірою відійшла вже на задній план за десятиліття незалежної Української держави. Традиційно вважають, що українська мова домінує на Заході, російська — на Сході та Півдні Чорноморського узбережжя (пор.: ВПН). Однак деякі нещодавні дослідження [див.: Гентшель, Тараненко 2022] показують, що ситуація тут набагато менш однозначна, ніж це звичайно подають у дослідженнях українських соціологічних інститутів, таких як Київський міжнародний інститут соціології [див.: Хмелько³; Думки і погляди...] та ін. Значна частина українців зберігає «суржик» як неофіційну народну «мову», принаймні для приватної сфери.

Кодами-донорами для «суржику», звичайно ж, виступають українська (як літературна, так і різні її ареальні діалекти) і російська мови. Щодо російської мови, то її літературна форма (хай і в розмовному варіанті) має центральне значення як код-донор для «суржику», оскільки вона домінувала майже

² Традиційні диференціації диглосії та білінгвізму виразно демонструють кілька недоліків для характеристики складних констеляцій співіснування двох чи більше мов (кодів) в одному суспільстві (пор.: [Jaspers] загалом та [Хентшель 2017 : 32–35]. Однак стара дихотомія диглосії і білінгвізму тут усе ще корисна, принаймні для початкового наближення.

³ Дослідження КМІС 2003 р., описане у цьому джерелі, — єдине репрезентативне всеукраїнське опитування, де респондентам пропонували вибір не лише з-поміж двох літературних мов, але також урахували «суржик». У всіх подальших дослідженнях мовної ситуації враховано лише українську й російську як найпоширеніші мови.

в усіх офіційних чи публічних сферах спілкування, маючи великий вплив і на освіту. Але в українському варіанті російської мови можуть бути також певні фонетичні або лексичні особливості українського походження [пор.: Kamusella]. Розмежування українських і російських елементів у «суржику», звичайно, ускладнюється вже тим, що обидві мови є генетично й структурно близькими. Особливий інтерес для аналізу змішаних або злитих лектів становлять глибші шари лінгвістичного структурування, ніж фонетика та фонологія [пор.: Hentschel 2008]. Але й тоді залишається дуже багато спільних міжмовних українсько-російських діаморфів. Подальша складність пов'язана з трикутною констеляцією кодів-донорів: літературна українська — літературна російська — українські діалекти. Багато структурних явищ в останніх або принаймні частина з них узгоджується з російським, а не з українським стандартом, як це, наприклад, є у випадку з формами інфінітива (докладніше див. нижче). Варіювання форм інфінітива в «суржику» з його подвійним «донорським фоном» (українськими діалектами чи літературною російською мовою) слугуватиме для ілюстрації загальних положень, що їх ми викладемо далі. Інфінітив — поширене й помітне явище у мовленні, тому він є ідеальним об'єктом для вивчення конкретного випадку.

1. Загальні цілі. Перша загальна мета пропонованої статті — окреслити позицію «суржику» в мовній «архітектурі» України. Звичайно, можна кваліфікувати його як соціолект у ширшому значенні [пор.: Taranenko 2014]: не як діалект, яким користуються люди певного соціального статусу, а як розмовний варіант для неформальної розмовної ситуації. Ця точка зору, однак, ігнорує два аспекти: по-перше, «суржик» значною мірою витіснив традиційні ареальні говірки [пор.: Тараненко 2013 : 48–49]; по-друге, якщо «суржик» виник у процесі міграції із села до міста, то діалектне підґрунтя має відбиватися у змішаному мовленні, тобто в процесі злиття з літературними мовами, передусім з російською. Інакше кажучи, сумнівно, чи існує «суржик» (на українській основі — див. далі), позбавлений українських діалектних рис. Він має певною мірою віддзеркалювати відмінності в діалектному підґрунті і, отже, сам демонструвати ареальні відмінності. Тому «суржик» можна розглядати як ще один приклад злиття автохтонних діалектних субстратів і стандартних варіантів, тобто розвитку регіонально обмежених змішаних субдіомів, якщо не «регіолектів» (чи регіональних народних мов), які можна знайти в багатьох регіонах Європи як епіфеномен відступу та втрати старих сільських діалектів — наприклад, у Південній Німеччині [пор.: Schmidt, Herrgen]. Специфіка української ситуації полягала б у тому, що протягом принаймні століття тут конкурують дві літературні мови (українська і російська), а не як, наприклад, у Німеччині — лише одна.

Такий погляд був запропонований Г. Гентшелем [Hentschel 2013; Hentschel 2014] на емпіричних засадах для білоруського еквівалента «суржику» — «трасянки» і гіпотетично поширений на «суржик» [Гентшель, Брюгтеманн]. Це означає, що «суржик», хоча й характеризується високим ступенем спонтанної варіативності, має демонструвати значну регуляризацию (стабілізацію, зменшення варіювання), хоча, імовірно, з регіональними відмінностями. Це правдоподібно з огляду на те, що «суржик» — це мовний код, на якому виростили мільйони людей⁴. Для другого і наступних поколінь носіїв «суржику»

⁴ Як показано в [Гентшель, Целлер 2017 : 53–54] і [Hentschel, Palinska 2022b : 274–279] для Центральної України та трьох областей Півдня відповідно, у цих областях принаймні 20% із понад 1000 випадково вибраних респондентів у кожному

це не виглядає так, що вони спочатку засвоюють українську, а потім змішують її, коли намагаються вивчити й розмовляти російською. Навпаки, вони спочатку оволодівають «суржи́ком», а пізніше, починаючи не пізніше ніж зі школи, більш-менш успішно розвивають компетенцію чи фільтри для обмеження елементів одного з кодів-донорів, коли очікується, що вони розмовлятимуть іншим [пор.: Хентшель 2017].

Отже, другою загальною метою цієї праці є спроба надати докази мезолектного⁵ статусу «суржи́ку», який демонструє значну структурну стабілізацію з регіональними відмінностями та соціально зумовленими варіаціями: такий собі соціально зумовлений мезолект між автохтонними ареальними діалектами і стандартними мовами, що є наслідком як нівеляції діалектів, так і впливу двох стандартних мов. У цьому плані особливий інтерес становлять південні області узбережжя Чорного моря. Тут немає (за винятком досить невеликих периферійних територій) традиційних автохтонних українських говірок, порівняно з центром чи заходом України: постійне заселення слов'янами цієї частини України (переважно вихідцями з українського та російського діалектних ареалів) почалося лише наприкінці XVIII ст.

2. Корпус. Корпус «суржи́ку», на основі якого ми здійснюємо аналіз, можна поділити на чотири субкорпуси, протиставлені за а) регіоном — Центр / Південь, б) умовами, в яких мовний матеріал збирали на місцях: сімейні розмови / інтерв'ю. Таким чином, надалі, де це необхідно, ми розрізняємо підкорпуси Ц_Сім, П_Сім, Ц_Інт і П_Інт⁶. Для аналізу відмінностей між Центром і Півднем слід зазначити, що існує не лише регіональна різниця, а й часова. На Півдні польові роботи проводилися в 2020 (сімейні) та 2020–2021 (інтерв'ю), у Центрі — у 2010 (сімейні) та 2014 (інтерв'ю) рр.⁷ Кожний з чотирьох корпусів містить від 170 тис. до 200 тис. словоформ, які походять від 55–70 респондентів⁸. Таким чином, загалом існує корпус із близько 750 тис. словоформ від понад 200 носіїв мови.

Сімейні субкорпуси містять бесіди, в яких беруть участь члени родини, друзі, колеги та сусіди. Субкорпуси інтерв'ю містять транскрибовані фрагменти так званих відкритих (напівструктурованих, «глибинних») інтерв'ю. Респонденти, які були обрані для відкритих інтерв'ю, належать до підгруп з

з двох регіонів своїм кодом першої мовної соціалізації (до школи) назвали змішаний код («суржик»). Трохи більша частка додатково вказала українську чи російську. Таким чином, легко зробити висновок, що для мільйонів людей «суржик», без сумніву, був центральним кодом першої мовної соціалізації, хоча два інші згадані коди, безумовно, також були присутні. Тим більше через стигматизацію «суржи́ку» та його носіїв можна з упевненістю припустити, що деякі респонденти соромилися чітко називати «суржик» центральним кодом у своїй родині в ранньому дитинстві та воліли замість цього називати українську чи російську.

⁵ Термін «мезолект», який спочатку був створений для позначення проміжного варіанта між *базилектом* і *акролектом* у посткреольському континуумі, був прийнятий для змішаної мови з російською як акролектом в останнє десятиліття [пор.: Woolhiser : 26–28].

⁶ Центральний субкорпус був створений на основі перших двох проєктів, згаданих вище, Південний субкорпус — на основі третього проєкту. Області, в яких було проведено дослідження, зазначено на карті.

⁷ Повна документація для корпусів, як і самі корпуси, буде опублікована в електронному вигляді в 2023 році (зокрема, на сайті кафедри авторів).

⁸ Власне, у сімейних бесідах учасників було набагато більше, ніж названо: додатково близько 30 і в Центрі, і на Півдні. Вони брали участь у сімейних бесідах лише зрідка, тому їхні соціально-біографічні відомості (крім місця проживання) ми не включали до подальшого кількісного аналізу.

1400 учасників у Центрі та 1200 на Півдні, з якими проводили закриті структуровані інтерв'ю⁹; вони заявили, що практикують «суржик» регулярно та часто. Слід зазначити, що респонденти з субкорпусів інтерв'ю не контактували ні між собою, ні з респондентами, які брали участь у записаних сімейних розмовах.

Для обох корпусів з метою детального транскрибування відбирали лише ті фрагменти дискурсу, де спостерігався значний ступінь змішування українських та російських висловлень. У транскриптах для лінгвістичного аналізу розглядалися лише змішані висловлення, тобто висловлення, в яких зустрічається принаймні один конкретний морф із кожної з двох мов-донорів або гібридний морф. Визначення морфів (і складених одиниць, таких як словосформи, фрази тощо) як специфічних, спільних або гібридних ґрунтувалося на «глибшому» шарі морфофонемного представлення. Фонетичні та (поверхневі) фонологічні явища не були враховані [пор.: Menzel, Hentschel : 156–164].

Корпуси у Центрі складалися лише з мовлення жителів менших міст (у тому числі селищ міського типу) і міст до 1 млн жителів. Це означає, що до них не були включені жителі ні сіл, ні міст-мільйонників (Києва, Харкова і Дніпра). Міста-мільйонники в цьому регіоні вважаються в широкому сенсі російськомовними, проте нині це значною мірою змінюється. Сільські жителі все ще часто практикують традиційні українські діалекти, хоч і з певними відмінностями в різних регіонах країни [пор.: Діалекти...]¹⁰.

Більшість місць, де збирали дані, розташовані в ареалі південно-східного діалектного масиву (наріччя), який традиційно поділяється на три основні говори. Для нашого аналізу регіональний, діалектний розподіл закінчень інфінітива буде важливішим, ніж загальний діалектний поділ (див. нижче).

Важливий момент: оскільки центральний регіон охоплює лише території з традиційною автохтонною українською діалектною базою, тут має домінувати «традиційний» український «суржик». Це було підтверджено у праці: [Гентшель, Тараненко 2015]. З іншого боку, чорноморські області традиційно називають переважно російськомовними [пор.: Хмелько; Думки і погляди...]. Крім того, у строгому сенсі діалектна база на Півдні є молодшою та змішаною. Таким чином, якщо «новий» «суржик» на російській основі виник би протягом останніх трьох десятиліть незалежної України внаслідок політичного посилення ролі української мови в цей час [пор.: Flier 2008], це мало б статися переважно тут, на Півдні (і Сході, який не розглядається в цьому дослідженні). Проте через велику кількість жителів регіону, які мігрували з різних інших регіонів України на Південь у XX (масові повоєнні переселення) і навіть ХХІ ст., значно давніший і, отже, стабільніший «суржик» на українській основі має також відігравати значну роль і на узбережжі Чорного моря. Більше того, якби виникнення «суржику» на російській основі почалося в 1990-х роках, у той час, коли українська мова політично зміцнювалася на колишніх російськомовних територіях, то таке змішане мовлення не могло досягти надійного рівня стабілізації за 30 років, протягом життя одного покоління. Ми б не назвали таке змішане мовлення «суржи́ком» чи взагалі ідіомом.

⁹ Аналіз цих опитувань подано, зокрема, у працях: [Гентшель, Тараненко 2015; 2022; Гентшель, Целлер 2016; 2017; Гентшель та ін. 2019].

¹⁰ Безперечно, мовна ситуація в українських селах заслуговує на спеціальне дослідження. Через очікувану велику різноманітність серед них це було неможливо в рамках двох вищезгаданих проєктів, зосереджених на центральних регіонах. Села були включені до Півдня, оскільки вони були частиною особливої уваги цього проєкту. Але цей матеріал не розглядатиметься в нашій статті з метою збереження коректності порівняння.

3. Форми інфінітива в українській і російській мовах. Стандартним закінченням інфінітива в літературній українській мові сьогодні є складове *-ту* (незалежно від характеру кінцевого звука основи), у літературній російській мові після голосного звука основи це переважно нескладове *-т'*, після приголосного — *-ті*. В українських діалектах, згідно з (АУМ), карти I/250, II/235, III-1/57-58, III-2/70-71, закінчення інфінітива іноді збігається з українською літературною нормою, іноді з російською¹¹. На Заході та Південному Заході (у Хмельницькій і Вінницькій областях) говірки майже скрізь демонструють *-ту*. Це закінчення, однак, можна знайти й у більшості інших областей — як альтернативу *-т'*. Лише на Півночі (найвиразніше в Чернігівській області) та в Дніпропетровській області спостерігається перевага або виключне використання *-т'*.

Діалектний вплив також відіграє певну роль у появі *-т'* і в деяких усних формах українського стандарту, пор.: (УП : 153); [Історична граматики... : 220]. Стилистично марковані форми з *-т'* виступають також у художній літературі. Підсумовуючи, можемо констатувати, що в мовному ландшафті України *-т'* не можна однозначно розглядати як явище, що виникло під впливом російської.

На думку С. Дель Гаудіо, типовим закінченням інфінітива в «суржику» є *-т'* з можливими «відхиленнями» на користь *-ту* [Del Gaudio : 97–99]. Його спостереження ґрунтуються на північних районах Полісся (північні частини Житомирської, Київської, Чернігівської областей) та Харківської області [пор.: Del Gaudio : 139–168], уздовж російського кордону. (Його зосередження на поліських варіантах є дещо дивним, оскільки їх радше слід розглядати як перехідні до білоруських. Узагальнення на цій основі для «суржику» є більш ніж проблематичним.) Крім Харківщини, це території, де закінчення *-т'* сильно представлене у відповідних українських діалектах, і Дель Гаудіо обережно не коментує походження *-т'* у своєму матеріалі. Раніше появу *-т'* М. Флаєр характеризував як один з багатьох симптомів російського впливу на «суржик» [Flier 1998]. Це піддав критиці М. Мозер, вказуючи на присутність *-т'* в українських діалектах і відкидаючи його тлумачення як русизму [Мозер]. Подібну точку зору пропонують В. Дубічинський та ін., подаючи *-т'* як українське діалектне явище у «суржику» [Дубічинський та ін.]. Отже, думки щодо походження *-т'* у «суржику» є діаметрально протилежними.

Для «суржику» загальне питання полягає в тому, наскільки розподіл і частота двох конкурентних закінчень інфінітива відбивають російський вплив чи українську діалектну мотивацію. Щоб дати на нього відповідь, необхідно з'ясувати: 1) чи справді використання *-т'* у «суржику» є ексклюзивним? За позитивної відповіді точку зору, що *-т'* в «суржику» є українським діалектизмом, принаймні для регіонів, де українські діалекти мають винятково або переважно *-ту*, слід було б відкинути. У випадку негативної відповіді виникають такі запитання: 2) чи існують якісь регіональні відмінності у появі або частоті використання того чи іншого закінчення інфінітива?; 3) чи існують інші чинники, крім регіональних, які визначають перевагу для одного з двох закінчень?

4. Аналіз. Усього для аналізу доступні 9 684 випадки вживання інфінітивів. Проілюструємо загальну частоту в корпусі, з'ясувавши низку таких деталей:

а) частка матеріалу, що походить з кожного з чотирьох субкорпусів, неоднакова: з П_Сім походить найменше — 16%, а з Ц_Інт найбільше — близько 36%;

¹¹ Інші діалектні варіанти закінчення інфінітива тут не враховано, оскільки вони край рідкісні в нашому корпусі.

б) загалом приблизно кожний четвертий інфінітив має закінчення *-ту*, інші три чверті приймають *-t'*;

в) це співвідношення змінюється в чотирьох субкорпусах, але не різко: мінімальна частка *-ту* спостерігається в П_Сім, де лише близько 14 % інфінітивів мають закінчення *-ту*. Максимальна частка *-ту*, майже 29 %, міститься в Ц_Сім. Конфігурації двох інших субкорпусів ближчі до останнього (див. табл. 1).

Таблиця 1

Загальні частоти інфінітивів у корпусі				
субкорпус / закінчення	<i>-ту</i> , %	<i>-t'</i> , %	N	частка корпусу, %
Ц_Сім	28,6	71,4	2460	25,4
Ц_Інт	25,2	74,8	3484	36,0
П_Сім	13,8	86,2	1549	16,0
П_Інт	22,5	77,5	2191	22,6
Усього	23,6	76,4	9684	є ексклюзивним

Ураховуючи дані попередніх досліджень, наведених вище, можемо твердити, що *-ту* є значно поширенішим у «суржику», ніж припускає Дель Гаудіо на основі свого матеріалу. Таким чином, на перше запитання, сформульоване вище, необхідно відповісти негативно: закінчення *-t'* не є ексклюзивним в «суржику». Якщо в середньому у кожному четвертому-п'ятому інфінітиві у Центрі та на Півдні виступає *-ту*, то виникає питання, чи є в цьому розподілі якісь закономірності, чи він хаотичний, як доводить багато хто з українських науковців.

Регіональна диференціація між Центром і Півднем на основі двох субкорпусів, звичайно, є надто грубою. У праці [Гентшель, Тараненко 2022] запропоновано модель вагомості трьох основних кодів в Україні, у ній за систему координат прийнято поділ країни (точніше, території дослідження) на області. Інакше кажучи, підраховано «вагу» української, російської та «суржику» для кожної області, тобто частоту використання, зазначену респондентами (див. рис.).

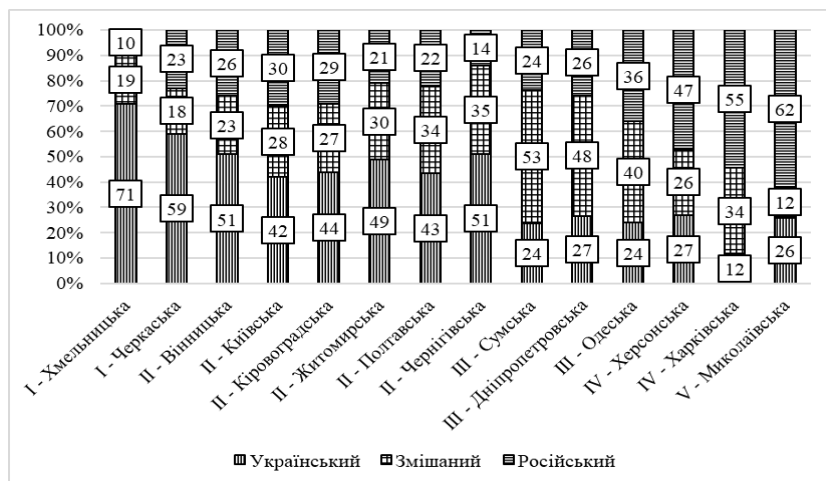
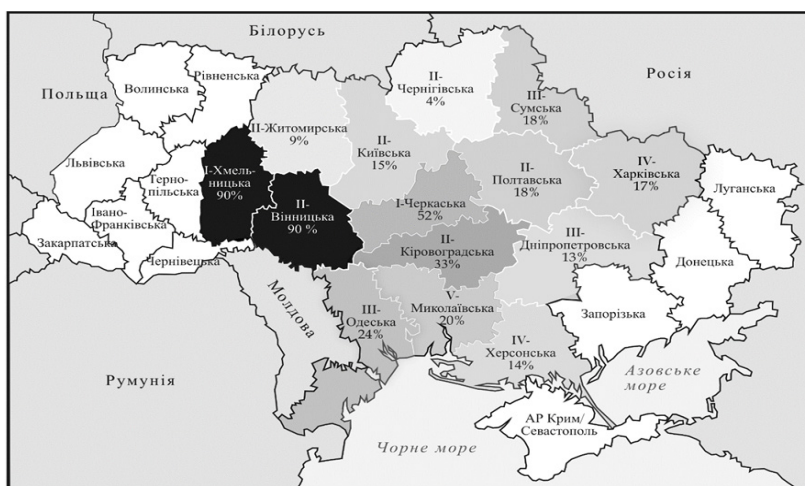


Рис. «Вага» трьох кодів у кластерах та областях за шкалою від 0 до 100 балів [Гентшель, Тараненко 2022 : 44]

Ця модель становить подвійний інтерес для нашого дослідження: по-перше, ми пропонуємо наведену нижче карту, яка ілюструє частку (беззаперечно українського) закінчення *-tu* серед інфінітивів у матеріалі з кожної області. По-друге, якщо вживання закінчення *-t'* передусім ґрунтується на російському впливі на «суржик», то можна припускати особливо часте використання цього закінчення в областях, де також особливо часто вживається російська мова, незважаючи на те, що в багатьох українських діалектах наявне закінчення *-t'*, а не *-tu*.

Карта ілюструє чіткі відмінності у частоті використання двох закінчень в українському «суржику», враховуючи кластери, указані в праці [Гентшель, Тараненко 2022] (номери кластерів позначено римськими цифрами перед назвою області) (див. карту).



Карта. Частота вживання закінчень *-tu* (темніший тон) та *-t'* (світліший тон) в українському «суржику»

Перше релевантне спостереження полягає в тому, що, очевидно, існують чотири екстремальні констеляції. Це, з одного боку, Хмельницька і Вінницька області, де *-tu* має частку 90% (і, відповідно, частка *-t'* становить 10%), а з другого боку, — Чернігівська та Житомирська, де частка *-tu* менше 10% (і, відповідно, *-t'* має частку понад 90%). Усі чотири області розташовані на північному заході ареалу дослідження. Хмельницька, Вінницька та Житомирська — навіть три найзахідніші області. В усіх чотирьох областях вага російської мови низька: за нормалізованою шкалою від 0 до 100 (пор. рис.) між 10 і 26. Тож значні відмінності у розподілі закінчень неможливо пояснити сучасними відмінностями у частоті використання російської мови в повсякденному житті. Крім того, в усіх чотирьох областях українська мова є, згідно з дослідженням [Гентшель, Тараненко 2022], найуживанішим кодом.

Наступною змінною, що підлягає контролю, є регіональні відмінності в розподілі закінчень у традиційних автохтонних українських говірках. Діалектне поширення двох закінчень, що конкурують у «суржику», не утворює для них єдиного компактного ареалу, пор.: (АУМ). Ці діалектні карти дозволяють лише класифікувати місця, де було зібрано матеріал, на п'ять типів: а) усі діалекти навколо цього місця демонструють закінчення *-tu*: тип «тільки *-tu*»; б) спостерігається переважання *-tu* над *-t'* в ареалі: тип «більше *-tu*»; в) обидва закінчення присутні більш-менш однаковою мірою: тип «*-tu* = *-t'*»; г) є переважання *-t'* над *-tu*: тип «більше *-t'*»; г) усі діалекти навколо

цього місця мають *-t'*: тип «тільки *-t'*». Цю змінну назвемо «інфінітивний діалектний тип» (ІНФ-діал-тип). Градація цієї класифікації, звичайно, дуже груба з кількох причин. Дані, представлені в (АУМ), самі по собі досить нечіткі. Крім цього, залишається невідомим, наскільки діалектна основа середовища вплинула на змішане мовлення в усіх місцях запису даних. І останнє, але не менш важливе: ми не знаємо, наскільки діалектний фон впливає на мовну поведінку окремих респондентів. Однак слушною є гіпотеза про те, що певні закінчення будуть часто використовуваними, якщо вони значно поширені в діалектах цього мікрорегіону. Таблиця свідчить, що це так, але лише частково (див. табл. 2).

Таблиця 2

Частка закінчення <i>-ty</i> в ареалах різних інфінітивних діалектних типів ¹²		
ІНФ-діал-тип	Частка <i>-ty</i>	
	%	N
тільки <i>-ty</i>	83,9	1018
більше <i>-ty</i>	20,1	870
<i>-ty</i> = <i>-t'</i>	18,5	1782
більше <i>-t'</i>	20,4	2721
тільки <i>-t'</i>	11,4	3293
Усього	–	9684

Діалектне середовище, очевидно, таки впливає на частотність двох закінчень у «суржику» у відповідних регіонах. Але цей вплив аж ніяк не підтримує загального пояснення *-t'* як українського діалектизму в «суржику». Кількісні співвідношення «крайніх класів» («тільки *-ty*» / «тільки *-t'*») видаються зрозумілими. Якщо те чи інше закінчення повсюдно наявне в діалектах відповідної місцевості, то таке закінчення має частоту вживання близько 90%. Але ця градація не віддзеркалюється «середніми класами», де в діалектному середовищі наявні обидва закінчення. Частотні співвідношення в розташуваннях цих класів набагато ближчі до крайнього класу «тільки *-t'*», з частотою близько 80% для *-t'*. Це найбільш дивно в ареалі, де домінує *-ty*. Це означає, що діалектне підґрунтя має вплив, але обмежений.

Подальше наближення до відповіді на питання про те, наскільки поширюється вплив діалектних зв'язків, ми отримуємо, коли диференціюємо діалектні зв'язки за областями (див. табл. 3).

Таблиця 3

Частка матеріалу з п'яти інфінітивних діалектних типів в областях порівняно з часткою <i>-ty</i>							
Область	Частка матеріалу з п'яти інфінітивних діалектних типів (%)					Частка закінчення у «суржику» (%)	Усього
	тільки <i>-ty</i>	більше <i>-ty</i>	<i>-ty</i> = <i>-t'</i>	більше <i>-t'</i>	тільки <i>-t'</i>	<i>-ty</i>	N
II-Чернігівська					100	4	597
II-Житомирська			100			9	342
III-			4		96	13	816
Дніпропетровська			19	19	62	14	1168
IV-Херсонська							

II-Київська		2	98		15	514
IV-Харківська	80	11	9		17	832
II-Полтавська	4	16	80		18	708
III-Сумська			100		18	458
V-Миколаївська		29	30	41	20	1780
III-Одеська	18		24	58	24	792
II-Кіровоградська		22	78		33	414
I- Черкаська	44		56		52	734
I-Хмельницька	100				90	236
II-Вінницька	100				92	293

Хмельницька, Вінницька області: локації з найвищою часткою (9 з 10) закінчення *-ту*. І тут усі місця збору даних належать до типу «тільки *-ту*». Отже, більш ніж слушним є припущення, що саме цей факт зумовлює дуже високу частку *-ту* в «суржику» на цій території.

Черкаська: ця область посідає третє місце за часткою *-ту* (близько 50%). Цікаво, що майже половина проаналізованих інфінітивів походить з регіонів «тільки *-ту*», інша половина з «більше *-t'*». У цій області знову ж таки кількісні відношення дуже чіткі: в регіонах «тільки *-ту*» 9 із 10 інфінітивів у змішаних висловленнях демонструють *-ту*. Дані з регіонів «більше *-t'*», з іншого боку, показують 8 із 10 інфінітивів, які мають *-t'*. До речі, в цій області є відносно чітка діалектна ізоглоса, що поділяє область на західну з *-ту* і східну з *-t'* (пор.: АУМ, карта I/250).

Чернігівська, Дніпропетровська — Херсонська, Київська, Сумська — Миколаївська, Одеська, Кіровоградська: матеріал для перших двох областей походить (майже) виключно з регіонів «тільки *-t'*», що, здається, відповідає тому факту, що в двох областях близько 90% інфінітивних закінчень у змішаних висловленнях демонструють *-t'*. Подібним чином у «середніх» трьох областях (Херсонській, Київській, Сумській), де майже всі дані походять з регіонів «більше *-t'*» або «більше *-t'*» разом з «тільки *-t'*», понад 80 відсотків закінчень інфінітива мають *-t'*. Те саме стосується трьох останніх названих областей (Миколаївська, Одеська, Кіровоградська), де наявність *-t'* у говірках дещо зменшується і частка *-t'* у «суржику» трохи менша, але в обох випадках все одно явно домінує. Звичайно, можна сформулювати залежність на кшталт того, що якщо діалектна основа показує лише або переважно *-t'*, то це закінчення явно домінує і в «суржику».

Харківська — Житомирська, Полтавська: найчіткішим аргументом проти загального стохастичного «правила», яке щойно було сформульовано, є Харківська область: *-ту* тут явно домінує в діалектах навколо місць, де збирали дані. Однак саме *-t'* становить понад 80% закінчень у змішаному мовленні. Тут слід підкреслити, що в Харківській області російська мова завжди була сильною (пор.: [Хмелько] і рис.). Така сама перевага *-t'* подається в Полтавській і ще виразніше — в Житомирській області, хоча діалектно кількісне співвідношення між двома закінченнями збалансоване. Отже, висока частота *-t'* в цих трьох областях аж ніяк не може мотивуватися впливом географічно близьких діалектів.

Тоді постає питання, чи існують інші чинники, які впливають на вживання конкурентних закінчень у «суржику».

Існує один добре відомий вплив на морфологічні запозичення, який слід взяти до уваги. У праці [Menzel, Hentschel : 345] описано чітку тенденцію «морфолого-етимологічного узгодження» між основою та закінченнями для чотирьох розмовних ідіомів, які сильно піддаються мовному контакту («суржик» — один з них). У нашому випадку це означало б, що у поєднанні з українськими дієслівними основами має виступати більша частка українського інфінітивного закінчення *-ту*, тоді як з російськими дієслівними основами має бути суттєво менша частка цього закінчення і, відповідно, явно більша частка *-t'*. Спільні та гібридні основи повинні бути десь посередині¹². Таким чином, ми вводимо змінну тип основи (див. табл. 4).

Таблиця 4

Частка закінчення <i>-ту</i> з основами різної морфологічної спорідненості в ареалах різних інфінітивних діалектних типів					
тип основи	ІНФ-ДІАЛ-ТИП (%)				
	тільки <i>-ту</i>	більше <i>-ту</i>	<i>-ту</i> = <i>-t'</i>	більше <i>-t'</i>	тільки <i>-t'</i>
українські, N=5110	88,6	28,5	22,7	29,4	13,0
російські, N=1487	42,5	3,8	2,2	2,8	2,5
спільні, N=2484	87,8	14,9	18,4	18,0	16,2
гібридні, N=599	72,4	4,7	12,8	8,3	4,0

Таблиця 4 ілюструє кількісні співвідношення при диференціації п'яти інфінітивних діалектних типів, з одного боку, та різних типів основи, — з другого. Згідно з наведеною гіпотезою, російські основи приймають закінчення *-ту* значно меншою мірою, ніж українські (див. табл. 5).

Таблиця 5

Різниця між українськими та російськими основами за часткою вживання <i>-ту</i> (відсоткових пунктів)				
тільки <i>-ту</i>	більше <i>-ту</i>	<i>-ту</i> = <i>-t'</i>	більше <i>-t'</i>	тільки <i>-t'</i>
46,1	24,6	20,4	26,6	10,6

Звичайно, різниця зменшується разом із загальним зменшенням частки *-ту* від регіонів «тільки *-ту*» до «тільки *-t'*», але також явним є вплив морфолого-етимологічної спорідненості відповідно до української та російської. Спільні та гібридні основи демонструють значення між українськими та російськими основами. Проте є деякі цікаві деталі, які не зовсім уписуються в цю схему. У гібридних і особливо спільних основах у регіонах «тільки *-ту*» можна спостерігати загалом таку саму сильну схильність приймати *-ту*, як і в українських, тобто всі три форми основи сильно контрастують з російськими основами. В ареалі «тільки *-t'*», але також і в «більше *-t'*» і навіть «більше *-ту*», гібридні основи показують дуже схожі значення з російськими основами і, відповідно, контрастують з українськими основами. Завданням перцептивного діалектологічного аналізу [пор.: Preston] було б визначити, чи існують різні тенденції сприймати гібридні лексичні форми як російські

¹² Кваліфікація морфологічних елементів як українських, російських, спільних або гібридних здійснена згідно з процедурою, описаною в праці: [Menzel, Hentschel : 156–163].

чи як українські в різних регіонах України, залежно від аспектів діалектного чи соціального походження. Тут цього зробити не можна.

Як би там не було, змінні ІНФ-ДІАЛ-ТИП і тип основи взаємодіють ще в іншому плані. Як відомо, вплив російської мови на український «суржик» найбільший у лексиконі [Хентшель 2018]. Крім цього, добре відомо, що російська мова як основний засіб мовного спілкування була різною за силою в різних частинах України. Тому виникає питання, чи різним є лексичний вплив російської мови в різних регіонах різних інфінітивних діалектних типів. Відповідь позитивна: у регіонах «тільки -*tʲ*» частка українських дієслівних форм становить 63%, російських — 48%. У регіонах «тільки -*tʹ*» відповідні показники становлять 7 і 17%. Інші три інфінітивні діалектні типи демонструють констеляції між ними. Співвідношення для українських основ у перших областях стосовно других становить, таким чином, 9 до 1, для російських основ — 3 до 1. Це означає, що різні частки -*tʲ* і -*tʹ* певною мірою залежать від відмінностей у походженні (або морфолого-етимологічній спорідненості) лексичної бази.

Кількісні дані, представлені досі, є простими таблицями спряженості відносних або абсолютних частот. Вони, безперечно, пропонують надійну основу для початкових уявлень (і гіпотез), однак ігнорують взаємозалежності між змінними.

Тому було проведено два багатовимірних аналізи: ANOVA та аналіз узагальненої лінійної змішаної моделі (GLMM)¹³. Як незалежні змінні ми включили всі змінні, які обговорювалися досі, насамперед 1) ІНФ-ДІАЛ-ТИП та 2) тип основи, а також 3) вагу кодів у щоденному спілкуванні, згідно з працею: [Гентшель, Тараненко 2022], пор. рис. Крім цього, ми включаємо декілька змінних, які звичайно вважаються релевантними для мовної поведінки: 4) вік, 5) стать, 6) рідна мова, 7) первинний код (українська, російська, «суржик» або їх комбінація) — два останні зі слів респондентів, 8) освіта, 9) розмір місця проживання (сmt, малі міста, середні міста, великі міста), 10) тип місцевості, де виріс респондент (сільська, міська чи обидві). Усі ці змінні представляють чинники, які можуть впливати на вибір коду та поступове коливання між кодами в сенсі певного стилістичного зсуву (style shifting [пор.: Chambers; Meyerhoff]) і, отже, вибір єдиного засобу вираження, пов'язаного з тим чи іншим кодом.

Обидва багатоваріантні аналізи дають однакові результати: єдиними значущими незалежними змінними дійсно є інфінітивний діалектний тип і тип основи.

Аналіз ANOVA дав такі результати (див. табл. 6):

Таблиця 6

Аналіз ANOVA, R ² , розмір ефекту			
Змінна	χ^2	Df	Pr(> χ^2)
РОЗМІР МІСЦЯ ПРОЖ.	4,077	3	0,25327
ДЕ ВИРІС	4,364	3	0,22343
ІНФ-ДІАЛ-ТИП	198,487	4	< 2e-16 ***

¹³ Короткий опис методів див. у дослідженні: [Singmann].

ПЕРВИННИЙ КОД	2,535	1	0,11135
РІДНА МОВА	0,549	1	0,45856
СТАТЬ	2,369	1	0,12376
ОСВІТА	0,814	4	0,93659
ВІК	3,612	1	0,05738
ТИП ОСНОВИ	236,029	4	< 2e-16 ***
ВАГА КОДУ	2,290	1	0,130221

Рівень сигніфікантності: 0 '***' 0,001 '**' 0,01 '*' 0,05 '.' 0,1 ' ' 1

Аналіз GLMM:

Граничний R² / Умовний R² 0,371 / **0,561**

Розмір ефекту: f² = 0,561 / (1 — 0,561) = 1,27

Лише інфінітивний діалектний тип і тип основи мають значущі значення, навіть надзвичайно значущі (пор. праву колонку). Значення для всіх інших змінних не перевищують широко прийняте критичне значення 0,05. GLMM дав той самий результат, і на додаток: умовне значення R² 0,561 означає, що 56% варіації можна пояснити представленою моделлю. Значення розміру ефекту (f²) 1,27 підтверджує сильний вплив двох значущих змінних [пор.: Cohen : 157].

Слід зазначити ще два аспекти: по-перше, дві значущі змінні показують більш-менш однакове значення χ^2 , але тип основи навіть дещо вище. Це пояснюється тим, що найчіткіші відмінності між регіонами різних ІНФ-ДІАЛ-типів є між типом «тільки -tу» і всіма чотирма іншими, і основна маса матеріалу походить з останніх регіонів. По-друге, якщо ми повторимо аналіз ANOVA для областей з обома закінченнями в діалектній основі, лише змінна тип основи знову показує дуже значуще значення $\chi^2 = 179,822$. Відповідне значення змінної ІНФ-ДІАЛ-тип ($\chi^2 = 0,271$) буде набагато нижчим за значущість, і це підтверджує, що відмінності між ними незначні, а варіація значною мірою визначається типом основи.

Отже, найзагальнішим описовим результатом представленого аналізу є те, що закінчення -t', яке відповідає типовому закінченню інфінітивів у літературній російській мові та наявне в багатьох традиційних українських діалектах, є аж ніяк не повсюдним в українському «суржику», і навпаки, що закінчення -tу, яке є закінченням за замовчуванням у літературній українській мові та в інших, передусім західноукраїнських, діалектах, аж ніяк не є периферійним явищем. Це суперечить наведеним висновкам Дель Гаудіо (хоча його дані взято з чотирьох північних українських областей, часто навіть переважно їхніх північних частин, які безпосередньо межують з Білоруссю та Росією, і саме ці області мають найнижчу частку -tу, але й тут її не можна ігнорувати). Власне кажучи, представлена вище карта показує, що частка -tу є найменшою, а отже, і частка -t' — найвищою в областях, що межують з Білоруссю та Росією, або в українських областях, які традиційно вважаються російськомовними. Звичайно, це чітке свідчення тривалого впливу російської мови в цих регіонах.

Однак наш аналіз не повністю підтверджує позицію М. Флаєра, що інфінітиви з -t' є російською рисою в «суржику». Він також не підтримує про-

тилежної точки зору М. Мозера і В. Дубічинського та ін., що *-t'* у «суржику» — українська діалектна риса. Наші результати свідчать про те, що обидва пояснення частково правильні, а частково ні, оскільки вони надто спрощені. Регіональний розподіл двох закінчень, безумовно, впливає на їхню присутність у відповідних регіональних варіантах «суржику». У регіонах, де в говірках зафіксовано лише *-tu*, це закінчення є беззаперечно найчастотнішим і в «суржику». Але слід брати до уваги, що в цих регіонах завжди панувала українська, а не російська мова. І навпаки, те саме стосується регіонів, де в діалектах зафіксовано лише *-t'*. Однак не тільки в цих регіонах можна спостерігати дуже чітке кількісне домінування *-t'* у «суржику». Найяскравіші приклади — Житомирська і Харківська області. У першій наявність двох закінчень у традиційних діалектах у регіонах, де збиралися дані, збалансована, але все ж частка *-t'* дуже висока. У другій в діалектному плані ще більше поширене закінчення *-tu*, але в «суржику» явно домінує *-t'*. Це означає, що безпідставним є загальне зарахування *-t'* у «суржику» до української діалектної риси в тих регіонах, де він зовсім не представлений у говірках або представлений слабо.

Пошук інших чинників, що впливають на вживання двох закінчень, дав ще лише одну змінну, яка має суттєвий зв'язок із частотністю двох закінчень у «суржику»: морфолого-етимологічну спорідненість лексичних дієслівних основ до української чи російської мов. Вона навіть має дещо сильніший вплив, ніж змінна інФ-діал-тип. Для дієслів з російськими основами *-t'* є майже обов'язковим у всіх регіонах, за винятком тих, де українські діалекти показують лише *-tu*. З іншого боку, в останніх регіонах дуже висока частка *-tu* вдвічі нижча в поєднанні з російськими дієслівними основами. Якщо обмежити наш аналіз лише областями з обома закінченнями в діалектній основі, то лише ця змінна, тип основи, значно корелюватиме з частотою закінчення в «суржику», оскільки українські дієслівні основи явно рідше поєднуються з *-t'*, ніж усі інші типи основ, особливо російські та гібридні.

Представлена нами кількісна модель для частотності двох закінчень, *-tu* і *-t'*, у якій значну роль відіграють лише вказані дві змінні, пояснює 56% загальної варіації в їхньому розподілі. Учені, які працюють без кількісних методів, можуть заперечити, що майже половина варіацій залишається не поясненою. Це явно не так: існує інший істотний фактор, який неможливо безпосередньо виміряти (якщо не взагалі, то принаймні на основі наших даних). Це дуже тривалий вплив російської мови, особливо у східних регіонах країни. Але є чіткі, навіть кількісно вимірні непрямі вказівки на те, що цей фактор відіграє певну роль. Найзагальнішим є той факт, що найбільша частка «подібних до російських» *-t'* знаходиться на північній та східній периферіях, межуючи (переважно) з російськомовними територіями. Найпереконливіший вигляд це має в Харківській області: *-t'* явно домінує в «суржику», хоча в говірках у розглянутих районах він явно в меншості. Немає сумніву, що в цих місцях висока частота *-t'* мотивована тривалим російським впливом.

Ураховуючи той факт, що індустріалізація та ступінь урбанізації в Україні зростає із Заходу на Схід, аналогічне зменшення впливу діалектів на народне мовлення в цьому ж напрямку є цілком вірогідним. У місцях, де традиційні діалекти, з одного боку, показують переважно або виключно *-t'*, а російська мова, з іншого боку, є чи колись була сильною, питання про те, чи має *-t'* російське або діалектне українське походження, не може бути остаточно вирішене кількісним визначенням. За аналогією, однак, розумно припустити, що діалектний вплив є відносно важливим у регіонах з більш сільським характером заселення, але у сильно індустріалізованих та урба-

нізованих регіонах (а їх чимало на сході Центральної України) діалектний вплив, знову ж таки, слід вважати слабшим.

Крім того, треба мати на увазі таке: якщо особа а) володіє українським діалектом (або мала сильний діалектний фон у своїй сім'ї), який показує певне закінчення переважно або виключно, і б) володіє й однією чи обома літературними мовами, у більшості випадків неможливо визначити, чи вона у своєму змішаному мовленні бере це закінчення в конкретному висловленні з діалекту чи з літературної мови, у якій закінчення збігається з відповідним діалектом. Звичайно, можливі випадки, коли, наприклад, змішане висловлення є явно українським, за винятком інфінітива (з російською чи спільною основою), який вимовлявся б чітко по-російському, ніби цитуючи російську словоформу. Такі висловлення надзвичайно рідкісні. Тоді появу інфінітива можна однозначно описати як випадок спонтанного вставного перемикування коду (інсерція), тоді як «суржик» загалом можна описати як змішування коду за типом конгруентної лексикалізації, згідно з термінологією П. Муйскена [див.: Muysken]. Зважаючи на ці передумови, найкраще, що можна зробити в таких випадках, — це визначити умови, як мовні, так і соціальні, а також їх взаємодію, за допомогою багатофакторного статистичного аналізу, що показує, які лінгвістичні чи соціально-біографічні особливості збільшують, а які зменшують частотності двох або більше конкурентних, функціонально еквівалентних маркерів, а потім якісно інтерпретувати ці кількісні висновки на підставі наших загальних знань про лінгвістичні та соціальні особливості певного явища.

Розподіл *-tu* і *-t'* в українському «суржику» між регіонами і в межах регіонів точно не є хаотичним, як припускає багато хто з дослідників «суржиків», які заперечують передбачуваність використання того чи іншого з двох (чи більше) конкурентних варіантів у змішаному ідіомі і стверджують, що норм використання немає [див., наприклад: Masenko; Мозер]. Існують очевидні типові параметри для використання обох закінчень, з регіональними відмінностями. Більшість варіацій можна пояснити лише двома вимірними змінними та третьою, яка не піддається безпосередньому вимірюванню, але беззаперечно присутня. У цьому плані слід мати на увазі кілька речей: а) навіть у стандартизованих ідіомах усне мовлення демонструє певний ступінь варіації [пор.: Lüdtke, Mattheier]; б) мовні підваріанти в сучасних суспільствах, певна річ, демонструють більше варіацій, ніж традиційні сільські діалекти, спільноти яких досить стабільні [пор.: Trudgill]; в) якщо мови (ідіоми)-донори активно використовуються в одному змішаному або злитому варіанті, тоді явища спонтанного змішування та стабілізованого злиття можуть накладатися [пор.: Auer]. У цьому плані ступінь варіації закінчень інфінітивів досить невеликий. Описані відхилення є основними симптомами спорадичного змішування, хоча вони здебільшого простежуються через відмінності в індивідуальних біографіях респондентів.

Подані висновки підтверджують нашу пропозицію розглядати явища на зразок «суржиків» як мезолекти в розумінні зрощення автохтонних сільських діалектів і стандартних мов. У мезолектах цього типу діалектна варіативність (між місцевими діалектами) зменшена. Такі ідіоми втрачають багато автохтонних діалектних рис (у нашому випадку деякі інші закінчення інфінітива, і без того слабо представлені в окремих місцевих говірках), але за певних соціальних умов зберігають інші. Останні можуть зазнавати перерозподілу, функціонально чи, як у нашому випадку, регіонально спрощеного під впливом літературної мови.

Однак регіональні відмінності при цьому залишаються. Ідея регіонально диверсифікованого «суржику» не суперечить твердженням М. Флаєра про існування лише одного (українського) «суржику» [Flier 2008] і, таким чином, різко суперечить класифікації Л. Біланюк стосовно кількох соціально чи соціобіографічно зумовлених варіантів «суржику» [Bilaniuk]. Наш підхід є радше синтезом соціолінгвістичного та діалектологічного підходів, доповнених визнанням ролі традиційних українських говірок у «суржику». Останній пункт нерідко буває знехтуваним в обговоренні цього ідіому (часто емоційному та політично забарвленому). «Суржик» виник у процесі міграції з села в місто, пов'язаної з індустріалізацією. Це означає, що однозначно варто очікувати певної регіональної варіативності в «суржику» (на українській основі) через вплив діалектних субстратів. Ці ареальні контрасти частково переплітаються з соціально-політичними характеристиками. Останні включають різні ролі літературних української та російської мов у різних сферах і соціальних групах. Слід, однак, припустити лише один «суржик» (на українській основі) з диференціаціями вздовж територіального континууму, що певною мірою відображає традиційне діалектне розмаїття, а також різний вплив двох літературних мов, поширених в Україні з різною силою. Інакше кажучи, «суржик» у взаємозв'язку віддзеркалює як діалектну нівеляцію, так і (пост)колоніальну гібридизацію¹⁴.

Дослідники «суржику», здебільшого експліцитно чи (частіше) імпліцитно працюючи з теоретичними поняттями структуралізму, схильні ставити питання про «систему» і, як правило, заперечувати будь-яку системність у «суржику». Чи можна розуміти «суржик» як систему, коли ми розуміємо його як мезолекти? Тут необхідно мати на увазі, що в лінгвістиці поняття «система» щодо мови має двояке значення. По-перше, це поняття означає об'ємну абстракцію, яку лінгвісти будують із спостережуваних мовних явищ регулярного характеру. По-друге, це поняття стосується внутрішньої, когнітивно реальної системи, в термінах Н. Хомського, у сенсі компетентності ідеалізованого слухача-мовця: те, що мовці можуть говорити.

З огляду на це, що ж мається на увазі, коли ми пропонуємо (як вище) розглядати «суржик» як мезолекти? Ми пропонуємо вважати, що на території України існує більше одного мезолекту «суржикового типу» в тому ж сенсі, як існує певна кількість традиційно прийнятих діалектів. Це підводить нас до наступного питання: чи можна розмовляти таким діалектом? Відповідь однозначна: точно не можна. Традиційно прийняті діалекти означають абстракції, що ґрунтуються на специфічних, вибраних регіональних мовних рисах, які досить часто попередньо сформовані історичними племінними чи територіально-політичними категоріями (давні князівства, королівства тощо). Для польської мови це було описано в праці К. Дейни [див.: Dejna], для німецької — в дослідженні Г. Леффлера [див.: Löffler]. Базові системи, які лінгвісти можуть описати, а мовці компетентні використовувати й усвідомлювати (когнітивно реальні), — це системи з набагато меншим територіальним охопленням (пол. *gwara*, нім. *Mundart*, укр. *говірка*), наприклад, села чи групи поселень, що охоплює зону тісного мовного спілкування. Ці регіонально незначні варіанти можна віднести до більших одиниць традиційно визнаних діалектів на основі мовних подібностей і відмінностей. Спроби змодельовати територіальні регіональні варіації в межах однієї мови (або

¹⁴ Пор. думку Д. Брітена [див.: Britain], який наводить аргументи на користь розгляду взаємодії соціальної і просторової (регіональної) варіації у варіаційній соціолінгвістиці.

більших «діалектів» у межах мови) у термінах діасистем, що ґрунтуються на теорії У. Вайнрайха [Weinreich], зазнали невдачі [див.: Auer, di Luzio; Chambers, Trudgill : 32–44]. Замість цього ми розуміємо діалектну різноманітність як діалектний континуум, причому сусідні системи перетинаються у своїх мовних характеристиках значною мірою, а віддалені системи — (набагато) меншою мірою. Так само пропозиція розглядати «суржик» як кілька мезолектів рівнозначна припущенню мезолектного континууму під назвою «суржик»: «суржик» з різними регіональними варіантами.

Замість того, щоб шукати абстрактну діасистему для моделювання регіональних варіацій у мезолектному континуумі «суржику», слід радше зосередитися на дослідженні відповідних лінгвістичних змінних (як ми зробили з формою інфінітива ¹⁵) і фіксувати, у якому просторі домінує один з двох (чи більше) варіантів, де є тенденції до позиційної варіації і де існує вільне варіювання між варіантами. Чіткі кількісні відмінності у використанні того чи іншого варіанта вказують на регулярність і, отже, на побудову структури, а не лише на кількісні відмінності випадкового, спонтанного перемикавання чи змішування кодів.

ЛІТЕРАТУРА

- АУМ = Атлас української мови / голова редкол. І. Г. Матвіяс. Київ : Наук. думка, 1984–2001. Т. 1–3.
- ВПП = Всеукраїнський перепис населення 2001. URL: <http://ukrcensus.gov.ua> (дата звернення: 09.01.2023).
- Гентшель Г., Брюггеманн М. Чи існує в Україні українсько-російський мовний конфлікт? Про співіснування, протистояння та змішування української й російської мов. *Укр. мова*. 2016. № 1. С. 55–76.
- Гентшель Г., Тараненко О. Двомовність чи трикодовість: українська мова, російська мова і «суржик» в Україні (аналіз і лінгвістично-географічне картографування). *Мовознавство*. 2022. № 1. С. 21–50.
- Гентшель Г., Тараненко О. Мовний ландшафт Центральної України: українська мова, російська мова, «суржик» (уживання — мовна компетенція — національне позиціонування). *Мовознавство*. 2015. № 4. С. 3–25.
- Гентшель Г., Тараненко О., Целлер Я.-П. Мови і церква в сучасній Україні. *Мовознавство*. 2019. № 6. С. 22–55.
- Гентшель Г., Целлер Я.-П. Аспекти використання мов у центральних регіонах України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2016. № 4. С. 142–163.
- Гентшель Г., Целлер Я.-П. Мови і коди в центральних регіонах України: думки та атитюди. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2017. № 1. С. 103–127.
- Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій / відп. ред. П. Ю. Гриценко. Київ : КММ, 2015. 504 с.
- Дубічинський В., Ройтер Т., Долешаль У. Суржик: лексичний аспект (на матеріалі телепередачі «Ключовий момент», лексикографічних джерел XIX–XX ст. і результатів анкетування). *Linguistica Copernicana*. 2016. № 13. С. 335–363.
- Думки і погляди населення щодо викладання російської мови в українськомовних школах і надання непідконтрольним територіям Донбасу автономії у складі України: березень 2019 року. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=832&page=2> (дата звернення: 09.01.2023).
- Історична граматики української мови / М. А. Жовтобрюх, О. Т. Волох, С. П. Самойленко, І. І. Слинько. Київ : Вища шк., 1980. 318 с.

¹⁵ І як зроблено в статті: [Палинська, Хентшель] для префіксів і прийменників *вид / от*.

- Мозер М. «Суржик» чи «суржики»? *Укр. мова*. 2016. №1. С. 27–54.
- Палінська О., Хентшель Г. Региональные особенности использования украинско-русской смешанной речи (суржика) и влияние диалектов: приставки и предлоги *vid* / от. *LingVaria*. 2022. № 2 (34). С. 229–253.
- Тараненко О. Варіантність vs. стабільність у структурі українсько-російського «суржик» (УРС): сукупність ідіолектів vs. соціолект. *Variation und Stabilität in Kontaktvarietäten: Beobachtungen zu gemischten Formen der Rede in Weißrussland, der Ukraine und Schlesien*. Oldenburg : BIS-Verlag. 2013. С. 27–61.
- УП = Український правопис. Київ : Наук. думка, 2019. 392 с.
- Хентшель Г. Белорусская «трасянка» и украинский «суржик»: об основных различиях в степени влияния русского языка. *Przegląd rusycystyczny*. 2018. № 162 (2). С. 189–206.
- Хентшель Г. Одиннадцать вопросов и ответов по поводу белорусской «трасянки». *Русский язык в научном освещении*. 2017. № 1 (33). С. 210–251.
- Хмелько В. Є. Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості та тенденції змін за роки незалежності. *Наук. зап. Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія» : Соціол. науки*. 2004. Т. 32. С. 3–15.
- Auer P. From codeswitching via language mixing to fused lects: Towards a dynamic typology of bilingual speech. *International Journal of Bilingualism*. 1999. N 3(4). P. 309–332.
- Auer P., di Luzio A. Introduction: Variation and convergence as a topic in dialectology and sociolinguistics. *Variation and convergence: Studies in social dialectology*. Berlin; New York : De Gruyter, 1988. P. 1–10.
- Bilaniuk L. A typology of surzhyk: Mixed Ukrainian-Russian language. *International Journal of Bilingualism*. 2004. N 8 (4). P. 409–425.
- Britain D. Space, Diffusion and Mobility. *The handbook of language variation and change* / J. K. Chambers, P. Trudgill, N. Schilling-Estes (eds.). Blackwell, 2002. P. 469–500.
- Chambers J. K. Patterns of variation including change. *The handbook of language variation and change* / J. K. Chambers, P. Trudgill, N. Schilling-Estes (eds.). Blackwell, 2002. P. 349–372.
- Chambers J. K., Trudgill P. *Dialectology: Cambridge textbooks in linguistics* (2nd ed.). Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 201 p.
- Cohen J. A power primer. *Psychological Bulletin*. 1992. N 112 (1). P. 155–159.
- Dejna K. Gwara i jej stosunek do innych odmian języka ogólnonarodowego. *Teoretyczne, badawcze i dydaktyczne założenia dialektologii* / S. Gala (ed.). Łódź : Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 1998. S. 13–22.
- Del Gaudio S. On the nature of Surzhyk: A double perspective. München, Berlin, Wien : Sagner, 2010. 328 p.
- Flier M. Surzhyk or Surzhyks? *Belarusian Trasjanka and Ukrainian Surzhyk* / G. Hentschel, S. Zaprudski (eds.). Oldenburg : BIS-Verlag, 2008. P. 39–56.
- Flier M. Surzhyk: The rules of engagement. *Harvard Ukrainian Studies*. 1998. N 22. P. 113–136.
- Hentschel G. «Trasjanka» und «Surzhyk» — zum Mischen von Sprachen in Weißrussland und der Ukraine: Einführung in die Thematik und Ausblick auf den Band. *Trasjanka und Surzhyk — gemischte weißrussisch-russische und ukrainisch-russische Rede: Sprachlicher Inzest in Weißrussland und der Ukraine?* / G. Hentschel, O. Taranenko, S. Zaprudski (eds.). Frankfurt am Main : Peter Lang, 2014. S. 1–26.
- Hentschel G. Zur weißrussisch-russischen Hybridität in der weißrussischen «Trasjanka». *Slavistische Linguistik 2006/2007: Referate des XXXII. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens, Männedorf bei Zürich, 18.–20. September 2006 und Referate des XXXIII. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens, Potsdam, 4.–6. September 2007*. München : Sagner, 2008. S. 169–219.

- Hentschel G. Zwischen Variabilität und Regularität, «Chaos» und Usus: Zu Lautung und Lexik der weißrussisch-russischen gemischten Rede. *Variation und Stabilität in Kontaktvarietäten: Beobachtungen zu gemischten Formen der Rede in Weißrussland, der Ukraine und Schlesien*. Oldenburg : BIS-Verlag, 2013. S. 63–99.
- Hentschel G., Palinska O. Restructuring in a mesolect: A case study on the basis of the formal variation of the infinitive in Ukrainian-Russian «Suržyk». *Cognitive Studies | Études cognitives*. 2022a. N 22. Article 2770.
- Hentschel G., Palinska O. The linguistic situation on the Ukrainian Black Sea coast — Ukrainian, Russian and Suržyk as native language, primary code, frequently used codes and codes of linguistic socialization during childhood. *Russian Linguistics*. 2022b. N 46. P. 259–290.
- Jaspers J. Diglossia and beyond. *The Oxford handbook of language and society* / O. Garcia, N. Flores, M. Spotti (eds.). Oxford : Oxford University Press, 2017. P. 179–198.
- Kamusella T. Russian: A monocentric or pluricentric language? *Colloquia Humanistica*. 2018. N 7. P. 153–196.
- Löffler H. Gegenstandskonstitution in der Dialektologie: Sprache und ihre Differenzierungen. *Dialektologie: Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung* / W. Besch, U. Knoop, W. Putschke, H. E. Wiegand (eds.). Berlin, New York : De Gruyter, 1982. Vol. 1.1. S. 441–463.
- Lüdtke J., Mattheier K. J. Variation — Varietäten — Standardsprachen: Wege für die Forschung. *Varietäten — Theorie und Empirie* / A. N. Lenz, K. J. Mattheier (eds.). Frankfurt am Main : Peter Lang, 2005. S. 13–38.
- Masenko L. Suržyk im System umgangssprachlicher Formen des Ukrainischen. *Trasjanka und Suržyk — gemischte weißrussisch-russische und ukrainisch-russische Rede: Sprachlicher Inzest in Weißrussland und der Ukraine?* / G. Hentschel, O. Taranenko, S. Zaprudski (eds.). Frankfurt am Main : Peter Lang, 2014. S. 327–342.
- Menzel T., Hentschel G. Flexionsmorphologische Irregularität im innerslavischen Sprachkontakt: Sprachinhärente Präferenzen oder politisch-soziale Dominanz: Russisch vs. Weißrussisch / Ukrainisch — Polnisch vs. Kaschubisch / Lemkisch. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2017. 372 S.
- Meyerhoff M. Communities of practice. *The handbook of language variation and change* / J. K. Chambers, P. Trudgill, N. Schilling-Estes (eds.). Blackwell. 2002. P. 526–548.
- Muysken P. Bilingual speech: A typology of code-mixing. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. XVI+306 p.
- Preston D. R. (ed.). Handbook of perceptual dialectology. Amsterdam : John Benjamins, 1999. Vol. 1. 413 p.
- Schmidt J. E., Herrgen J. Sprachdynamik: Eine Einführung in die Regionalsprachenforschung. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2011. 464 S.
- Singmann H. Analysis of Accuracy Data using ANOVA and binomial GLMMs. 2023. URL: https://cran.r-project.org/web/packages/afex/vignettes/afex_analysing_accuracy_data.html (дата звернення: 09.01.2023).
- Taranenko O. Ukrainisch-russischer Suržyk: Status, Tendenzen, Bewertungen, Prognosen. *Trasjanka und Suržyk — gemischte weißrussisch-russische und ukrainisch-russische Rede: Sprachlicher Inzest in Weißrussland und der Ukraine?* / G. Hentschel, O. Taranenko, S. Zaprudski (eds.). Frankfurt am Main : Peter Lang, 2014. S. 265–287.
- Trudgill P. Dialects in contact. Oxford ; New York: Blackwell. 1986. VIII + 174 p.
- Weinreich U. Is a structural dialectology possible? *Word*. 1954. N 10 (2–3). P. 388–400.
- Woolhiser C. «Belarusian Russian»: Sociolinguistic status and discursive representations. *Non-dominant varieties of pluricentric languages: Getting the picture* / R. Muhr (ed.). Frankfurt am Main : Peter Lang, 2011. P. 11–49.

Дата надходження до редакції: 13.01.2023

Дата надходження після доопрацювання: 20.01.2023

Дата затвердження редакцією: 21.01.2023

REFERENCES

- Auer P. (1999). From codeswitching via language mixing to fused lects: Towards a dynamic typology of bilingual speech. *International Journal of Bilingualism*, 3(4), 309–332.
- Auer P., di Luzio A. (1988). Introduction: Variation and convergence as a topic in dialectology and sociolinguistics. *Variation and convergence: Studies in social dialectology*. P. Auer et al. (Eds.). Berlin, New York: De Gruyter, 1–10.
- AUM = Atlas ukraïnskoï movy. (1984–2001). I. Matviias et al. (Eds.) Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Bilaniuk L. (2004). A typology of surzhyk: Mixed Ukrainian-Russian language. *International Journal of Bilingualism*, 8(4), 409–425.
- Britain D. (2002). Space, Diffusion and Mobility. *The handbook of language variation and change*. J. K. Chambers, P. Trudgill, N. Schilling-Estes (Eds.). Blackwell, 469–500.
- Chambers J. K. (2002). Patterns of variation including change. *The handbook of language variation and change*. J. K. Chambers, P. Trudgill, N. Schilling-Estes (Eds.). Blackwell, 349–372.
- Chambers J. K., Trudgill P. (1998). *Dialectology: Cambridge textbooks in linguistics*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cohen J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin*, 112(1), 155–159.
- Dejna K. (1998). Gwara i jej stosunek do innych odmian języka ogólnonarodowego. *Teoretyczne, badawcze i dydaktyczne założenia dialektologii*. S. Gala (Ed.). Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 13–22.
- Del Gaudio S. (2010). *On the nature of Surzhyk: A double perspective*. München, Berlin, Wien: Sagner.
- Dialekty v synkhronii ta diakhronii: tekst yak dzherelo lnhvistychnykh studii (2015). P. Yu. Hrytsenko (Resp. Ed.). Kyiv: Kompaniia «Media Maister». [In Ukrainian].
- Dubichynskiy V., Roiter T., Doleshal U. (2016). Surzhyk: leksychnyi aspekt (na materiali teleperedachi «Kliuchovyi moment», leksykohrafichnykh dzherel XIX–XX st. i rezultativ anketuvannia). *Linguistica Copernicana* (13), 335–363. [In Ukrainian].
- Dumky i pohliady naselennia shchodo vykladannia rosiiskoi movy v ukraïnskomovnykh shkolakh i nadannia nepidkontrolnym terytoriiam Donbasu avtonomii u skladi Ukrainy: berezen 2019 roku. Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologhii. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=832&page=2> (last accessed: 09.01.2023). [In Ukrainian].
- Flier M. (1998). Surzhyk: The rules of engagement. *Harvard Ukrainian Studies*, (22), 113–136.
- Flier M. (2008). Surzhyk or Surzhyks? *Belarusian Trasjanka and Ukrainian Surzhyk*. G. Hentschel, S. Zaprudski (Eds.). Oldenburg: BIS-Verlag, 39–56.
- Hentschel G. (2007). Zur weißrussisch-russischen Hybridität in der weißrussischen «Trasjanka». *Slavistische Linguistik 2006/2007: Referate des XXXII. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens, Männedorf bei Zürich, 18.–20. September 2006 und Referate des XXXIII. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens, Potsdam, 4.–6. September*. München: Sagner, 169–219.
- Hentschel G. (2013). Zwischen Variabilität und Regularität, «Chaos» und Usus: Zu Lautung und Lexik der weißrussisch-russischen gemischten Rede. *Variation und Stabilität in Kontaktvarietäten: Beobachtungen zu gemischten Formen der Rede in Weißrussland, der Ukraine und Schlesien*. Oldenburg: BIS-Verlag, 63–99.
- Hentschel G. (2014). «Trasjanka» und «Surzhyk» — zum Mischen von Sprachen in

- Weißrussland und der Ukraine: Einführung in die Thematik und Ausblick auf den Band. *Trasjanka und Surzhyk — gemischte weißrussisch-russische und ukrainisch-russische Rede: Sprachlicher Inzest in Weißrussland und der Ukraine?* G. Hentschel, O. Taranenko, S. Zaprudski (Eds.). Frankfurt am Main: Peter Lang, 1–26.
- Hentschel G., Palinska O. (2022a). The linguistic situation on the Ukrainian Black Sea coast — Ukrainian, Russian and Suržyk as native language, primary code, frequently used codes and codes of linguistic socialization during childhood. *Russian Linguistics*, (46), 259–290.
- Hentschel, G., Palinska, O. (2022b). Restructuring in a mesolect: A case study on the basis of the formal variation of the infinitive in Ukrainian-Russian «Suržyk». *Cognitive Studies | Études cognitives*, (22), Article 2770.
- Hentshel G., Briuhhemann M. (2016). Chy isnuie v Ukraini ukrainsko-rosiiskyi movnyi konflikt? Pro spivisnuvannia, protystoiannia ta zmishuvannia ukrainskoi y rosiiskoi mov. *Ukrainska mova*, (1), 55–76. [In Ukrainian].
- Hentshel G., Taranenko O. (2015). Movnyi landshaft Tsentralnoi Ukrainy: ukrainska mova, rosiiska mova, «surzhyk» (uzhyvannia — movna kompetentsiia — natsionalne pozytsionuvannia). *Movoznavstvo*, (4), 3–25. [In Ukrainian].
- Hentshel G., Taranenko O. (2022). Dvovovnist chy trykodovist: ukrainska mova, rosiiska mova i «surzhyk» v Ukraini (analiz i linhvistychno-heohrafichne kartohrafuvannia). *Movoznavstvo*, (1), 21–50. [In Ukrainian].
- Hentshel G., Taranenko O., Tseller Ya.-P. (2019). Movy i tserkva v suchasni Ukraini. *Movoznavstvo*, (6), 22 – 55. [In Ukrainian].
- Hentshel G., Tseller Ya.-P. (2016). Aspekty vykorystannia mov u tsentralnykh regionakh Ukrainy. *Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh*, (4), 142–163. [In Ukrainian].
- Hentshel G., Tseller Ya.-P. (2017). Movy i kody v tsentralnykh regionakh Ukrainy: dumky ta atytiudy. *Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh*, (1), 103–127. [In Ukrainian].
- Hentshel' G. (2017). Odinnadcat' voprosov i otvetov po povodu belorusskoj «trasjanki». *Russkij yazyk v nauchnom osveshhenii*, 1 (33), 210–251. [In Russian].
- Hentshel' G. (2018). Belorusskaja «trasjanka» i ukrainskij «surzhik»: ob osnovnykh razlichiiakh v stepeni vliianiya russkogo yazyka. *Przeglad rusycystyczny*, 162(2), 189–206. [In Russian].
- Istorychna hramatyka ukrainskoi movy. (1980). M. A. Zhovtobriukh, O. T. Volokh, S. P. Samoilenko, I. I. Slynko (Eds.). Kyiv: Vyshcha shkola. [In Ukrainian].
- Jaspers J. (2017). Diglossia and beyond. *The Oxford handbook of language and society*. O. Garcia, N. Flores, M. Spotti (Eds.). Oxford: Oxford University Press, 179–198.
- Kamusella T. (2018). Russian: A monocentric or pluricentric language? *Colloquia Humanistica*, (7), 153–196.
- Khmelko V. Y. (2004). Linhvo-etnichna struktura Ukrainy: rehionalni osoblyvosti ta tendentsii zmin za roky nezalezhnosti. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademii»: Sotsiolohichni nauky*, (32), 3–15. [In Ukrainian].
- Löffler H. (1982). Gegenstandskonstitution in der Dialektologie: Sprache und ihre Differenzierungen. *Dialektologie: Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*. W. Besch, U. Knoop, W. Putschke, H. E. Wiegand (Eds.). Berlin, New York: De Gruyter (1.1), 441–463.
- Lüdtke J., Mattheier K. J. (2005). Variation — Varietäten — Standardsprachen: Wege für die Forschung. *Varietäten — Theorie und Empirie*. A. N. Lenz, K. J. Mattheier (Eds.). Frankfurt am Main: Peter Lang, 13–38.
- Masenko L. (2014). Surzhyk im System umgangssprachlicher Formen des Ukrainischen. *Trasjanka und Surzhyk — gemischte weißrussisch-russische und ukrainisch-russische Rede: Sprachlicher Inzest in Weißrussland und der Ukraine?* G. Hentschel, O. Taranenko, S. Zaprudski (Eds.). Frankfurt am Main: Peter Lang, 327–342.
- Menzel T., Hentschel G. (2017). Flexionsmorphologische Irregularität im innerslavischen

- Sprachkontakt: Sprachinhärente Präferenzen oder politisch-soziale Dominanz: Russisch vs. Weißrussisch / Ukrainisch — Polnisch vs. Kaschubisch / Lemkisch. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Meyerhoff M. (2002). Communities of practice. *The handbook of language variation and change*. J. K. Chambers, P. Trudgill, N. Schilling-Estes (Eds.). Blackwell, 526–548.
- Mozer M. (2016). «Surzhyk» chy «surzhyky»? *Ukrainska mova*, (1), 27–54. [In Ukrainian].
- Muysken P. (2000). Bilingual speech: A typology of code-mixing. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palins'ka O., Hentshel' G. (2022). Regional'nye osobennosti ispol'zovaniya ukrainsko-russkoy smeshannoy rechi (surzhika) i vliyanie dialektov: pristavki i predlogi VID / от. *LingVaria*, 2(34), 229–253. [In Russian].
- Preston D. R. (Ed.). (1999). Handbook of perceptual dialectology. Amsterdam: John Benjamins, Vol. 1.
- Schmidt J. E., Herrgen, J. (2011). Sprachdynamik: Eine Einführung in die Regionalsprachenforschung. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Singmann H. (2023). Analysis of Accuracy Data using ANOVA and binomial GLMMs. URL: https://cran.r-project.org/web/packages/afex/vignettes/afex_analysing_accuracy_data.html (last accessed: 09.01.2023).
- Taranenko O. (2013). Variantnist vs. stabilnist u strukturi ukrainsko-rosiiskoho «surzhyku» (URS): sukupnist idiolektiv vs. sotsiolekt. *Variation und Stabilität in Kontaktvarietäten: Beobachtungen zu gemischten Formen der Rede in Weißrussland, der Ukraine und Schlesien*. Oldenburg: BIS-Verlag, 27–61. [In Ukrainian].
- Taranenko O. (2014). Ukrainisch-russischer Surzhyk: Status, Tendenzen, Bewertungen, Prognosen. *Trasjanka und Surzhyk — gemischte weißrussisch-russische und ukrainisch-russische Rede: Sprachlicher Inzest in Weißrussland und der Ukraine?* G. Hentschel, O. Taranenko, S. Zaprudski (Eds.). Frankfurt am Main: Peter Lang, 265–287.
- Trudgill P. (1986). Dialects in contact. Blackwell.
- UP = Ukrainskyi pravopys. (2019). Kyiv: Naukova dumka [In Ukrainian].
- VPN = Vseukrainskyi perepys naseleennia. (2001). URL: <http://ukrcensus.gov.ua> (last accessed: 09.01.2023). [In Ukrainian].
- Weinreich U. (1954). Is a structural dialectology possible? *Word*, 10 (2–3), 388–400.
- Woolhiser C. (2011). «Belarusian Russian»: Sociolinguistic status and discursive representations. *Non-dominating varieties of pluricentric languages: Getting the picture*. R. Muhr (Ed.). Frankfurt am Main: Peter Lang, 11–49.

Received: 13.01.2023

Received in revised form: 20.01.2023

Accepted: 21.01.2023

Gerd HENTSCHEL

University of Oldenburg (Slavic department)
114-118, Ammerländer Heerstraße, D-26129 Oldenburg, Germany
E-mail: gerd.hentschel@uol.de
<https://orcid.org/0000-0003-2034-1577>

Olesya PALINSKA

University of Oldenburg (Slavic department)
114-118, Ammerländer Heerstraße, D-26129, Oldenburg, Germany
E-mail: olesya.palinska@uol.de
<https://orcid.org/0000-0003-2623-7164>

RESTRUCTURING IN A MESOLECT: A CASE STUDY OF THE FORMAL VARIATION OF THE INFINITIVE IN UKRAINIAN-RUSSIAN «SURZHYK»

Apart from minority languages such as Polish, Bulgarian and some others, the linguistic landscape of modern Ukraine can be characterized as «tricodal»: in addition to the Ukrainian and Russian languages, mixed Ukrainian-Russian speech or «Surzhyk»

is widely in use. The latter is the subject of emotional discussion in Ukraine, both among scientists and in the non-scientific, intellectual environment, but much less so among «common people». Scholars working with pre-Labovian and implicit theoretical sociolinguistic (and contact linguistic) models view the distribution of Ukrainian and Russian elements in «Surzhyk» as spontaneous and chaotic. Furthermore, «Surzhyk», together with many who use it, has been widely stigmatized as a post-colonial legacy from the times of Russian and Soviet rule when Russian was the socially and politically dominating language. On the other hand, due to the high degree of structural affinity between Ukrainian and Russian, codemixing of the «Surzhyk» type can be seen as one of many cases in Europe in which contact constellations between autochthone vernaculars and a dominating structurally and genetically related literary language result in mixed or hybrid mesolect speech. A major point of difference between the Ukrainian situation and the situation in West or Central Europe is that there have been two standard languages since the middle of the 19th century, Russian and Ukrainian. The latter, however, only had the chance to freely develop after 1990, with increasing success. However, the question for «Surzhyk» is rather to what extent has this code been stabilized in at least a century of widescale Russian-Ukrainian codemixing.

The paper illustrates how the degree of stabilization can be measured with quantitative methods, which can also take account of regional differences. Taking as an example the forms of verb infinitives, a corpus-based quantitative analysis of about 10,000 instances evidences that «Surzhyk» indeed shows a considerable degree of stabilization in the use of competing morphological forms. This stabilization can be best interpreted as an instance of structure building in a mesolect between Ukrainian dialects on the one hand and, on the other hand, Russian and Ukrainian standard languages in competing roles during the recent history of Ukraine. Regional differences in stabilization patterns, partially reflecting old dialectal differences, can also be revealed. As long as both «donor languages» remain present in the society, a certain degree of variability will of course always remain, in «Surzhyk» and in comparable phenomena.

Keywords: bilingualism, dialect levelling, code-mixing, fused lects, colonial hybridization, «Surzhyk».